

مطالعات میان‌رشته‌ای در رسانه و فرهنگ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
سال دوم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، صص ۱۰۹-۱۲۸

ارتباط میان فرهنگ و فناوری اطلاعات و ارتباطات^۱ و آسیب‌های فرهنگی اینترنت

طاهر روشندل اربطانی*

منوچهر صابر**

چکیده

فناوری اطلاعات توانسته است تمامی شیوه‌ها و مسیرهای انتقال، مبادله، نمایش، ذخیره‌سازی، و مدیریت اطلاعات را متحول و دگرگون سازد. امروزه، فناوری‌های نوین ارتباطی چنان سرعت و عمقی به تغییرات اجتماعی داده‌اند که حتی پابرجاترین عرصه حیات بشری یعنی فرهنگ را نیز درنوردیده و انسان را در میانه یک دگرگونی فرهنگی جدی قرار داده‌اند؛ چرا که سرعت انتقال جریان فرهنگ، به‌واسطه ارتباطات نوین، در حال افزایش است. از این‌رو، ترسیم چنان دورنمایی در حوزه فناوری اطلاعات منشأ تحولات مثبت خواهد بود که مبتنی بر جایگاه‌ها و راهکارهای مطلوب فرهنگی باشد.

در این مقاله، ضمن تعریف مفاهیم فرهنگ و فناوری اطلاعات و بررسی ویژگی‌های آن‌ها، رابطه میان فرهنگ و فناوری اطلاعات با تأکید بر فناوری‌های نوین ارتباطی، که مهم‌ترین آن‌ها اینترنت است، مورد کنکاش قرار گرفته است. نگارنده در این بررسی دیدگاه‌های متفاوت درباره تأثیرات و کارکردهای اینترنت را به بحث کشیده و نشان داده است که با وجود همه ظرفیت‌ها، فرصت‌ها، و قابلیت‌های این فناوری نوین نباید مسائل و آسیب‌های به‌وجودآمده را از نظر دور داشت. در انتها به بررسی تأثیر اینترنت بر تغییر روند سستی ارزش‌های دینی پرداخته شده است.

* استادیار گروه مدیریت رسانه، دانشگاه تهران arbatani@ut.ac.ir

** دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت رسانه، دانشگاه تهران (نویسنده مسئول) saberman1388@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۷/۲۴، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۱۰/۵

۱۱۰ ارتباط میان فرهنگ و فناوری اطلاعات و ارتباطات و ...

در این پژوهش، که با روش توصیف، تبیین، و تحلیل اطلاعات گردآوری شده از منابع کتابخانه‌ای تهیه شده است، مشخص می‌شود که اینترنت ممکن است باعث تضعیف برخی ارزش‌های دینی شود.

کلیدواژه‌ها: فرهنگ، فناوری اطلاعات، فناوری‌های نوین ارتباطی، اینترنت، ارزش‌های دینی، آسیب‌های فرهنگی.

۱. مقدمه

امروزه فناوری اطلاعات و ارتباطات فراگیر شده و جهان را دگرگون ساخته است. مهم‌ترین تغییرات ناشی از این فناوری در جهان را مارشال مک لوهان در عبارت «دهکده جهانی» خلاصه کرده است، بستری که در آن مردم نقاط مختلف کره زمین، مانند ساکنان یک دهکده، امکان برقراری ارتباط با یکدیگر و اطلاع از اخبار و رویدادهای جهانی را دارند. برای درک اهمیت فرهنگ در زمینه فناوری‌های نوین تلاش‌های زیادی انجام شده است که اغلب منتهی به این سؤال اساسی می‌شود که «آیا فناوری نقشی در فرهنگ جوامع دارد یا خیر؟» فناوری‌های ارتباطی از دیرباز جزء بنیادی‌ترین عوامل دگرگونی در زندگی انسان‌ها بوده‌اند. کارکرد هر فناوری در جوامع بستگی تام و تمام به فرهنگ آن جامعه دارد و از همین رو جوامع می‌توانند از این فناوری‌ها به منظور اشاعه ایدئولوژی و فرهنگ خود بهره ببرند.

وقتی که گفته می‌شود «فناوری فرهنگ خاص خود را دارد» مراد این است که برای قبول و برخورداری از فناوری نوعی آمادگی لازم است. با این حال، فناوری اطلاعات و ارتباطات «فاوا» به سرعت در حال گسترش است. پس می‌توان گفت فاوا مستقل از فرهنگ نیست و باید مسبق به یک فرهنگ و یا ملازم آن باشد.

امروزه نقش فناوری‌های نوین ارتباطی در عرصه‌های مختلف انکارناپذیر است و این فناوری‌ها در برنامه‌ریزی‌های اجتماعی، فرهنگی، و اقتصادی جایگاه ویژه‌ای دارند. رسانه‌های جمعی، که از این فناوری‌ها استفاده می‌کنند، به سبب داشتن قدرت فراوان، گستره پوشش، و کارکردهای متنوعشان اثری عمیق و انکارناپذیر در حوزه‌های اخلاق فردی و اجتماعی برجا می‌گذارند.

در این میان اینترنت، به منزله یکی از مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب ارتباطی در آغاز هزاره سوم، ارتباطات را معنایی تازه بخشیده و موجب دگرگونی در تعاملات اجتماعی شده

طاهر روشندل اربطانی و منوچهر صابر ۱۱۱

و این گونه از اهمیت بسیار زیادی برخوردار شده است. اینترنت واجد آثار گوناگونی است و دیدگاه‌های متفاوتی درباره تأثیرات آن مطرح شده است که در ادامه به سه دیدگاه خوش‌بینانه، بدبینانه، و واقع‌نگرانه می‌پردازیم.

۲. فرهنگ و ویژگی‌های آن

فرهنگ واژه‌ای است که دو تعریف اصلی دارد: فرهنگ در گسترده‌ترین معنی می‌تواند به فرآورده‌های تمدنی پیچیده و پیشرفته اشاره داشته باشد و در چنین معنایی به مقولاتی چون ادبیات، هنر، فلسفه، دانش، و فن‌شناسی باز می‌گردد. از طرف دیگر تعریف فرهنگ از سوی مردم‌شناسان، و دیگر کسانی که انسان را بررسی می‌کنند، به آفریده‌های اندیشه، عادت، و اشیای مادی اشاره دارد (پایا، ۱۳۸۸: ۵۸).

فرهنگ نظامی سازمان‌یافته از رفتارها و یا شیوه‌های عمومی زندگی گروه یا گروه‌هایی از مردم است که عناصر فرهنگی از قبیل عادات، سنت‌ها، اعتقادات، ارزش‌ها، و نقطه‌نظرهای مشترک انسان‌ها را با یک‌دیگر پیوند می‌دهد و هویت اجتماعی به‌وجود می‌آورد (خانی جزنی، ۱۳۸۸: ۳۵).

ادگار شاین (Edgar H. Schein) فرهنگ را الگویی از مفروضات بنیادی می‌داند که در فراگرد تجربه و رویارویی با دشواری‌های نهفته در سازگاری بیرونی و یک‌پارچگی درونی، از سوی گروهی معین ساخته، کشف شده یا پدید آمده است. این الگوی مفروضات چنان به‌خوبی پاسخ نیازها را می‌دهد که از درست‌بودن آن‌ها یقین حاصل می‌شود و از این‌رو آن‌ها را به مثابه شیوه درست ادراک‌کردن، اندیشیدن، و احساس‌کردن آن دشواری‌ها به اعضای جدید می‌آموزند. در تعریف مردم‌شناختی از فرهنگ آن را پاسخی شکل‌گرفته می‌خوانند که شیوه احساس‌کردن، اندیشیدن، و انجام‌دادن کارها را باز می‌تاباند و مردم در گروهی که زندگی می‌کنند آن را می‌پذیرند (بهنامی، ۱۳۸۳: ۸۲).

همه فرهنگ‌ها دارای ویژگی‌هایی اند و پاره‌ای از این ویژگی‌ها را می‌توان این‌گونه نام برد: **فرهنگ آموختنی است:** فرهنگ خصوصیتی غریزی یا ذاتی نیست و نمی‌توان آن را از راه زیستی به دیگران منتقل کرد، بلکه آموخته می‌شود.

فرهنگ اجتماعی است: عادت‌های فرهنگی آموخته و در طول زمان به دیگران منتقل می‌شوند و ریشه‌هایی اجتماعی دارند. به عبارتی این عادت‌ها را باید عادت‌های اجتماعی دانست.

فرهنگ خشنودی بخش است: فرهنگ‌ها از عادت‌ها ساخته شده‌اند و عادت‌ها فقط تا زمانی که خشنودی می‌آفرینند پایدار می‌مانند.

فرهنگ سازگاری می‌یابد: فرهنگ دگرگون می‌شود و فراگرد دگرگونی آن همراه با تطبیق و سازگاری است. فرهنگ به درجه‌ای پایدار می‌ماند که درون‌مایه آن توسط مردمانی که به آن پیوسته‌اند، از راه اندیشه و کنش و با به‌کار بستن دگرگونی‌های تازه و آفریننده، به دیگریانی که از پی می‌آیند منتقل شود.

فرهنگ یگانه‌ساز است: عناصر هر فرهنگ، به منزله پیامدی فراگرد سازگاری، گرایش به پدید آوردن پیکری یک‌پارچه، به‌هم‌بافته، و سازگار دارند (حسین‌پور، ۱۳۸۴: ۹۷-۹۸).

۳. فناوری اطلاعات و ویژگی‌های آن

فناوری اطلاعات بیش‌تر راهبردی، فکری، و ابزاری همراه با نوآوری در حوزه انسان‌هاست و لازم به تذکر است که تعریف فناوری اطلاعات، به سبب ماهیت تغییرپذیر آن، باید همراه با نگرشی دینامیک باشد تا استاتیک. برای فناوری تعاریف مختلفی داده‌اند، اما سه مورد از متداول‌ترین تعاریف آن بدین‌گونه است:

۱. کاربرد ابزارها و شیوه‌ها در فرایندهای تولیدی؛

۲. شیوه کاربرد دانش فنی؛

۳. جمع دانش جامعه یا دانش فرهنگی، به‌خصوص در پیوند با فرهنگ مادی جامعه. در حوزه فناوری اطلاعات تعریف سوم بیش از همه مصداق می‌یابد؛ مهم این است که، حتی در مادی‌ترین نگاه به ابزارها و شیوه‌ها، در دو سوی مسیر ارتباطی و مبادله‌کننده اطلاعات همواره عوامل انسانی قرار دارند و بر اساس زمینه‌ها و دیدگاه‌های فرهنگی خود به تفسیر و تعبیر اطلاعات می‌پردازند (پورممتاز، ۱۳۸۲: ۲۲-۲۳).

فناوری اطلاعات، قبل از این‌که سیستمی سخت‌افزاری و مجموعه‌ای از الگوها باشد، نظامی فکری و فرهنگی است و می‌توان آن را «فرهنگ تولید اطلاعات» نامید. مشخص است که بدون ایجاد فرهنگ تولید اطلاعات نظام فناوری اطلاعات نمی‌تواند دوام داشته باشد.

در تعریفی دیگر، اصطلاح فناوری اطلاعات برای توصیف فناوری‌هایی به‌کار می‌رود که ما را در ضبط، ذخیره‌سازی، پردازش، بازیابی، انتقال، و دریافت اطلاعات یاری می‌کنند. این اصطلاح فناوری‌هایی نوین چون اینترنت، تلفن همراه، و ... را دربر می‌گیرد. در کل، فناوری

اطلاعات را می‌توان نقطه همگرایی الکترونیک، پردازش داده، و ارتباطات دوربرد دانست (بین و هولمز، ۱۳۷۷: ۵).

از جمله ویژگی‌های فناوری اطلاعات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

افزایش سرعت: محاسبه و پردازش سریع اطلاعات و انتقال فوری آن زمان انجام کار را کاهش می‌دهد، بهره‌وری را بالا می‌برد، و امکان جست‌وجو و دسترسی سریع به اطلاعات را فراهم می‌آورد.

افزایش دقت: فناوری اطلاعات دقتی بالا و ثابت را ارائه می‌کند؛ این دقت در فعالیت‌هایی که پردازش مورد نیاز است به مراتب مهم‌تر به نظر می‌رسد.

کاهش اندازه فیزیکی مخازن اطلاعات: با توسعه فناوری دیگر لزومی به حمل و نگهداری حجم زیادی از کتاب‌ها نیست و، علاوه بر امکان ذخیره‌سازی اطلاعات چندین کتاب در دیسکی فشرده، به راحتی می‌توان منابع مورد نیاز را از طریق شبکه‌های رایانه‌ای دریافت کرد.

کاهش هزینه‌ها: با توجه به موارد اشاره شده به خصوص افزایش سرعت، که منجر به انجام کارهایی بیش‌تر در زمانی مشابه می‌شود، هزینه‌ها به‌طور چشم‌گیری کاهش می‌یابند.

۴. رابطه فرهنگ و فناوری

فرهنگ در فناوری اطلاعات و ارتباطات (فاوا) ماهیتی مشخص و تعریفی ویژه دارد و برای قبول و برخورداری از فناوری نوعی آمادگی لازم است. با این حال فاوا به سرعت در حال گسترش است و این گسترش همه جهان را، بدون مجالی برای اندیشیدن و وفق دادن، به سوی نوعی توسعه می‌برد. از این‌رو عجیب نخواهد بود که فرایند توسعه در کشورهای توسعه‌نیافته یا در حال توسعه، که با کمک فناوری اطلاعات و ارتباطات به سمت توسعه می‌روند، نامتعادل، خطرناک، و بعضاً در مواقعی فاجعه‌آمیز باشد. از این‌رو، فناوری اطلاعات و ارتباطات نه تنها مستقل از فرهنگ نیست بلکه به فرهنگی خاص، فرهنگ مصرف مصنوعات فنی، نیاز دارد. این فرهنگ، به‌رغم این‌که در همه جای جهان در حال توسعه و توسعه‌نیافته همه‌گیری یکسانی نیافته است، می‌تواند و باید گسترش یابد.

هنگام بحث درباره فرهنگ فاوا نظرات متفاوتی مطرح می‌شود؛ بعضی، به‌ویژه برخی صاحب‌نظران در حوزه فلسفه معاصر، معتقدند که این فرهنگ نابودکننده فرهنگ دیگر اقوام جهان است، زیرا چنین می‌پندارند که توسعه فناوری و علم به سنت‌ها روی خوش نشان نمی‌دهد.

گروهی دیگر تصور می‌کنند که فرهنگ و فناوری دو امر جوهری مستقل و متباین‌اند؛ یعنی فرهنگ امری ثابت است و فناوری نیز جایگاه خود را دارد. دسته‌ای بر این نظرند که فرهنگ هیچ کشور و قومی با علم و فناوری منافات ندارد؛ طبق این رأی مسئله نسبت میان فرهنگ و فناوری منتفی می‌شود. دسته چهارم نیز بر این باورند که فرهنگ با فناوری ارتباط مستقیمی ندارد؛ یعنی نه آن از این زاینده و نه این با آن میزان می‌شود، اما هر دو در باطن به هم پیوسته‌اند و وجود اولی شرط وجود و قوام دومی است (فرهنگ فناوری اطلاعات و ارتباطات، ۱۳۸۶: ۱۶۱-۱۶۲). هنگامی که دو مقوله فرهنگ و فناوری را مرتبط با یکدیگر می‌دانیم، عملاً نظریه‌هایی مطرح می‌شوند که فرهنگ را در بعد جهانی مد نظر دارند:

فرهنگ در نقش خادم فناوری: در این نظریه، که توامان دربرگیرنده مضمون‌های توسعه سستی و تجدد است، آشکارا فناوری در سلسله مراتبی برتر نسبت به فرهنگ قرار می‌گیرد. نظریه‌پردازان این نظریه معتقدند که فناوری ضرورت‌هایی ویژه را دیکته می‌کند و فرهنگ باید در برآوردن آن‌ها بکوشد. در این دیدگاه کارآمدی فرهنگ‌ها منوط به میزان موفقیت در رفع این نیازهای فناورانه است و از جمله نظریه‌پردازان چنین نگاهی می‌توان کندی (Paul Kennedy)، و فوکویاما (Francis Fukuyama) را نام برد.

فناوری در حکم فرهنگ: در این نظریه فناوری در جایگاه فرهنگ می‌نشیند و برعکس نظریه قبل، که فناوری در نقش محمول بود، در نقش حامل عمل می‌کند. فناوری بستر اولیه ظهور آثار و اعمال و فرهنگ جایگاه آن‌هاست. فرهنگ می‌تواند بر موفقیت فناوری در نیل به هدف‌های خود تأثیر بگذارد و برعکس؛ اما در هر حال فناوری است که قواعد بازی را تعیین می‌کند. در این رهیافت توجه به فرهنگ در حد چگونگی و میزان فعالیت عوامل فرهنگی در فراهم آوردن شرایط مناسب یا نامناسب برای پیشرفت‌های فناورانه است (همان: ۱۰-۱۱).

۵. فناوری‌های نوین ارتباطی

اکنون در حال پشت‌سر گذاشتن عصر اول رسانه‌ها و شاهد ظهور عصر دوم رسانه‌ها هستیم. عصر اول، که با فناوری‌های ارتباطی هم‌چون فیلم و رادیو و تلویزیون و ویدئو شناخته می‌شود، دربردارنده توسعه جریان ارتباطی ناشی از ظهور تلفن است. در عصر اول رسانه‌ها، بعد از جریان تلفن که یک نفر با یک نفر ارتباط برقرار می‌کرد، گروه کوچکی از تولیدکنندگان می‌توانستند اطلاعات و آگاهی و اخبار را برای افشار وسیعی از مخاطبان بفرستند. این شکل

از ارتباط چالش‌ها و پیامدهای خاص خود را داشت، به این معنی که با انتشار انحصاری اطلاعات و اخبار توسط تولیدکنندگانی محدود ارتباطی نابرابر شکل می‌گرفت. این شکل از ارتباط چالش‌ها و پیامدهای خاص خود را داشت که، از دید متقدمان این عصر، سلطه فرهنگی غرب، از جمله استیلای شرکت‌های بزرگ ارتباطی و تولیدکنندگان فیلم‌های تلویزیونی و سینمایی آمریکا بر جهان سوم و غربی شدن، از مهم‌ترین این پیامدهاست.

عصر دوم رسانه‌ها، که از دیدگاه نظریه‌پردازان با ظهور و شکل‌گیری نوع جدیدی از جامعه همراه شده، از طریق ادغام فناوری‌های جدید ارتباطی ماهواره‌ای با رایانه، تلویزیون، و تلفن پدید آمده است. در نتیجه این ادغام جانشین‌های تازه‌ای برای سیستم‌های قبلی، که محدودیت‌های فنی جدی داشتند، به وجود آمدند و احتمال ایجاد نظامی مشترک از تولیدکنندگان، توزیع‌کنندگان، و مصرف‌کنندگان بسیار قوت گرفت (بهرامپور، ۱۳۸۹: ۴۲).

مارک پاستر (Mark Paster)، از نظریه‌پردازان پست‌مدرنیسم، در تشریح عصر دوم رسانه‌ها چنین می‌نویسد:

فناوری‌های نوین ارتباطی در حال از بین بردن عقیده ارتباط عده‌ای معدود با افراد بی‌شمار است. برخی از مرتبطان همواره قدرت‌مندتر از دیگران خواهند بود. هر روز، اشخاصی که استطاعت تهیه لوازم رایانه و پرداخت صورت‌حساب تلفن خود را دارند، می‌توانند تهیه‌کننده، مجری، سردبیر، و شنونده خود باشند (۱۳۷۷: ۷۴-۷۵).

بدین ترتیب ظاهراً در عصر دوم، بر خلاف عصر اول رسانه‌ها که به قول آدرنو (Theodor Adorno) و هورکهایمر (Max Horkheimer) «همواره تضادی ذهنی میان چند مرکز معدود تولید و گروه بسیار وسیعی از مصرف‌کنندگان متفرق و پراکنده برقرار بود»، تضاد انحصاری میان تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان پیام‌ها در شرف از بین رفتن است و تولید دیگر نه تنها یک‌طرفه نیست، بلکه در انحصار گروهی خاص نیز قرار ندارد.

در این میان، اینترنت و ارتباطات کامپیوتری مبتنی بر آن، به منزله یکی از مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب ارتباطی، اهمیت بسیار زیادی دارند؛ لذا به بررسی فناوری‌های نوین ارتباطی با تأکید بر اینترنت خواهیم پرداخت.

۶. ویژگی‌های فناوری‌های نوین ارتباطی

کارشناسان برای فناوری‌های نوین ارتباطی ویژگی‌های متفاوتی را ذکر کرده‌اند که به برخی از این ویژگی‌ها می‌پردازیم:

تعاملی بودن: از ویژگی‌های مهم رسانه‌های نوینی هم‌چون رایانه است. به عبارت بهتر این حالت نظیر ارتباط چهره‌به‌چهره است و کاربر می‌تواند متقابلاً به منبع ارتباط پاسخ دهد (هم‌چون چت و وبلاگ). در این حالت، فرستنده و گیرنده کنش و واکنشی متقابل دارند.

جمع‌زدایی یا فردی شدن: از ویژگی‌های منحصربه‌فرد رسانه‌های نوین است و در نتیجه آن کنترل سیستم‌های ارتباطی از «تولیدکننده پیام» به «مصرف‌کننده پیام» منتقل شده است. امروزه، بر خلاف شکل کلی انتشار پیام رسانه‌ها در گذشته، رسانه‌ها و نشریاتی تخصصی شکل گرفته‌اند که مخاطبان خاص خود را دارند و، با فاصله گرفتن از جمع‌سازی، به وادی افراد کشیده شده‌اند.

ناهم‌زمانی: فناوری‌های نوین ارتباطی، با از بین بردن محدودیت‌های زمانی، دسترسی به اطلاعات و پیام‌ها را دائمی کرده و اختیار و آزادی عمل بیش‌تری به مخاطبان داده‌اند تا در زمان دل‌خواه اطلاعات مورد نیاز را دریافت کنند. از این‌رو امروزه وسایل ارتباطی همواره و در هر لحظه از شبانه‌روز در اختیار مخاطبان‌اند. در واقع ناهم‌زمانی در فناوری‌های ارتباطی جدید زمان را در اختیار انسان قرار داده است.

تمرکز زدایی: تمرکز زدایی از پیامدهای تکنولوژی اطلاعات است که بیش از همه به آن اشاره شده است. تمرکز زدایی به معنی مرکزیت گیرنده، و نه فرستنده، است و گیرنده می‌تواند پیام‌ها را در هر مکانی دریافت کند. به عبارت دیگر ارتباطات مثل سابق «جمعی» عمل نمی‌کند و سفارش‌پذیر شده است.

ظرفیت بالای اطلاع‌رسانی: در حال حاضر فناوری‌های نوین ارتباطی حجم بالایی از اطلاعات را در کم‌ترین فضای ممکن ذخیره و نگهداری می‌کنند و هر زمان که نیاز باشد، آن را به مخاطبان ارائه می‌دهند. حافظه‌های عظیم رایانه‌ها و توانایی بی‌سابقه انتقال اطلاعات از طریق فیبرهای نوری و همچنین ظهور عباراتی چون عصر اطلاعات، ابر بزرگراه‌های ارتباطی، و ... از این پدیده خبر می‌دهند.

جهان‌گرایی: فناوری‌های جدید ارتباطی، بر خلاف وسایل ارتباط سنتی، بُعدی فراگیر و جهان‌شمول دارند. انواع گوناگون این فناوری‌ها، از قبیل شبکه‌های ماهواره‌ای و اینترنت، امروزه ابعادی جهانی یافته‌اند و تمامی کره زمین را دربر گرفته‌اند. دیدگاه جهانی فناوری‌های نوین ارتباطی باعث شده است تا اطلاعات به‌راحتی و با سرعت زیاد از مرزهای به‌شدت حفاظت‌شده عبور کند.

انعطاف‌پذیری: به این معنی که هر زمان لازم باشد می‌توانیم وارد سپهر اطلاعاتی شویم. این انعطاف‌پذیری اوج تعاملی شدن ارتباطات است (مزرعی جوشری، ۱۳۸۸: ۱۰۲-۱۰۳).

۷. کارکردهای فرهنگی فناوری‌های نوین

ابزارهای فناوری ارتباطی از پدیده‌های مهم فرهنگی و اجتماعی، و حتی سیاسی و اقتصادی، و از اجزای بسیار مهم سازنده جریان‌های فرهنگی و اجتماعی عصر ما به‌شمار می‌آیند که تأثیری شگفت‌آور بر جوامع گوناگون و افکار عمومی می‌نهند. از این‌رو، و بر اساس دیدگاهی جامعه‌شناسانه، باید آن‌ها را از اجزای مهم جامعه برشمرد. این ابزارها از کارکردهای مثبت ذیل بهره می‌برند:

دگرگونی پذیرش فرهنگی: به این معنی که فرد خود و رفتارش را با ارزش‌های اجتماعی و هنجارها همگون می‌سازد.

زدودن تأخر فرهنگی: که هماهنگی بین تغییر ناهم‌زمان عناصر فرهنگی را از بین می‌برد. **نسبی‌گرایی فرهنگی:** که امکان برخورد و چالش فرهنگ‌ها و دانش‌ها و علوم را امکان‌پذیر می‌کند.

افزایش تراکم فرهنگی: که در برخورد با سایر فرهنگ‌ها و هنگامی به‌وجود می‌آید که عناصر افزوده‌شده به فرهنگ بیش از عناصر حذف‌شده آن باشد.

همگن‌سازی (ابر فرهنگ): که گویای تأثیر فناوری‌ها در سوق‌دادن جهان به سوی همگونی آرایه‌ها و چهره‌ها و فرهنگ‌هاست.

دموکراتیزه کردن فرهنگ و افزایش مشارکت سیاسی: که در پی استفاده از فناوری‌ها ایجاد می‌شود (همان: ۱۰۳).

نقدگرایی: که در پی استفاده از فناوری‌های نوین رواج یافته است.

خردگرایی: که بیان‌گر این موضوع است که قدرت دیگر ریشه در سنت ندارد، بلکه ریشه در خرد دارد که نمود کامل آن قانون است.

اما کارکرد اجزای اجتماع همواره مثبت نیست و بر حسب اتفاق برخی عناصر ممکن است دارای کارکردی منفی باشند و آن نتایج منفی ممکن است باعث تخریب و ازهم‌گسیختگی نظام اجتماعی شوند. به دیگر سخن گاهی اوقات عنصری در نظام اجتماعی می‌تواند از جهتی دارای کارکردی مثبت و از جهتی دیگر دارای کارکرد منفی باشد. از

همین‌رو، و برپایه نظر گروهی از اندیش‌مندان و صاحب‌نظران، افزارهای فناوری ارتباطی نیز دارای پاره‌ای از کارکردهای منفی‌اند:

تهاجم فرهنگی: که منجر به تعاملی نابرابر بین کشورهای دارای فناوری و فاقد آن می‌شود.

اسطوره‌سازی (جهانگرد، ۱۳۸۱: ۱۸-۲۱).

۸. اینترنت مهم‌ترین فناوری نوین ارتباطی

فناوری‌های نوین ارتباطی در دنیای امروز باعث بروز تحولات پیچیده‌ای در روابط و مناسبات شده است. از جمله این فناوری‌های نوین اینترنت است.

نخستین شبکه اینترنت در ۱۹۶۹ به وسیله وزارت دفاع آمریکا و برای کاربردهای داخلی ایجاد شد و تا پایان دوره جنگ سرد کاربری محدودی داشت. پس از فروپاشی دیوار برلین و پایان جنگ سرد، این فناوری نخست در اختیار چند دانشگاه قرار گرفت و در آغاز دهه ۱۹۹۰ کاربرد عمومی و غیر نظامی پیدا کرد و دیری نپایید که جهان‌گیر شد (فرهنگ فناوری اطلاعات و ارتباطات، ۱۳۸۶: ۸).

بحث دهکده جهانی نیز به‌خوبی بر نقش فناوری‌های نوین در پیچیده‌کردن معیارهای زندگی و فشرده‌گی زمان و مکان تأکید دارد. از دیدگاه مک لوهان وجه تفاوت ادوار مختلف تاریخی جوامع ابزارهای پیام‌رسانی آن جوامع است و این ابزارها تعیین‌کننده الگوهای فرهنگی‌اند. به باور کاستلز (Manuel Castells) حوزه فرهنگ با ظهور تکنولوژی‌های جدید دست‌خوش دگرگونی‌های فراوان شده است، چرا که سرعت انتقال جریان فرهنگ از طریق ارتباطات نوین افزایش یافته است (فایضی، ۱۳۸۵).

امروزه کم‌تر کسی است که با مفهوم اینترنت، دنیای مجازی، و دهکده جهانی آشنایی نداشته باشد. اینترنت، در قالب مجموعه‌ای از شبکه‌های متصل به‌هم و به مثابه ابزاری ارتباطی، کلیه افراد، سازمان‌ها، مراکز تحقیقاتی و نهادهای اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، و سیاسی در اقصی نقاط جهان را به هم متصل کرده و امکان تبادل اطلاعات به صورت چندرسانه‌ای را فراهم آورده است (رضوانی، ۱۳۸۱: ۱۹۹-۲۰۰).

۹. اینترنت و فرهنگ

در حال حاضر اینترنت از مهم‌ترین ابزار برای تبادل و انتقال اطلاعات در عرصه‌های

فرهنگی و اجتماعی است و با کوتاه کردن فواصل و از میان برداشتن مرزهای فیزیکی بین اقوام، ملت‌ها، و تمدن‌های گوناگون، علاوه بر فراهم آوردن امکان آشنایی فرهنگ‌های مختلف با هم، به شناخت و درک متقابل این فرهنگ‌ها از هم کمک شایانی کرده است. با استفاده از اینترنت، و از طریق فناوری‌های نوین ارتباطی و اطلاعاتی، کشورها می‌توانند، ضمن تبادل اطلاعات فرهنگی و آگاهی‌بخشی به مخاطبان داخل و خارج، به نوعی توسعه فرهنگی دست یابند.

با این حال مطرح شدن موضوعاتی چون «وجود امپریالیسم فرهنگی در اینترنت به سرکردگی امریکا» سبب اتخاذ رویکردی محتاطانه در مواجهه با این پدیده شده است. طرفداران این مسئله معتقدند که به علت خاستگاه اینترنت (ایالات متحده امریکا)، و بر اساس مقاصد سلطه‌طلبانه، سیاست‌ها و رویکردهای مختلف و بعضاً دوگانه، و شکل رابطه این کشور با دیگر کشورها، نوعی اراده برای تحمیل فرهنگی خاص در اینترنت به وجود آمده است که با تولید اطلاعات مشخص و ارائه آن در فضای مجازی در صدد القاء نیات خود بر دیگران است. عده‌ای نیز با این مطالب مخالف‌اند و اعتقاد دارند که به‌کاربردن مفهوم امپریالیسم فرهنگی برای اینترنت غیرعملی، و چه‌بسا غیرضروری، است (مزرعی جوشری، ۱۳۸۸: ۱۰۴).

مطلب مهمی که در زمینه فرهنگی در ارتباط با اینترنت اهمیت دارد موضوع زبان است. زبان از مهم‌ترین عناصر فرهنگ است و از طریق آن می‌توان به‌خوبی زمینه‌های مختلف فرهنگ را انتقال داد. سلطه زبان انگلیسی در اینترنت واقعیتی تردیدناپذیر است که می‌تواند به راحتی به انتقال فرهنگ‌های انگلیسی‌زبان بپردازد.

به موازات گسترش شبکه اینترنت، تبادل اطلاعات، شناخت و آگاهی مردم از سایر فرهنگ‌ها، و کشف ارزش‌های جدید گسترش می‌یابد که، علاوه بر تسهیل راه‌یافتن امواج فرهنگی به هر خانه و اندیشه‌ای، منجر به تقابل میان فرهنگ‌ها و رشد آگاهی در سراسر دنیا و در نهایت، تعالی اندیشه می‌شود که کارکرد اصلی اینترنت است (رضوانی، ۱۳۸۱: ۲۰۴).

۱۰ دیدگاه‌های متفاوت آثار اینترنت

تعدد کارکردها و پیچیدگی اینترنت موجب شکل‌گیری دیدگاه‌های متفاوت و گاه متضاد در باب آثار مثبت و منفی آن شده است. در این میان، اندیشمندانی که در قبال اینترنت موضعی آرمان‌گرایانه گرفته‌اند بیش‌تر نیمه پر لیوان و آثار مثبت را برجسته ساخته‌اند؛ ولی آنان که از

منظر انتقادی به اینترنت نگریسته‌اند، بیش‌تر بر آثار منفی آن تأکید می‌کنند. اندیشمندان واقع‌نگر نیز، با پرهیز از مطلق‌انگاری سلبی یا ایجابی، آثار مثبت یا منفی اینترنت را مشروط به همراهی شرایط زمینه‌ای و ساختاری می‌دانند که به‌اختصار به هریک از این دیدگاه‌ها اشاره می‌کنیم:

۱.۱۰ دیدگاه خوش‌بینانه

پیچیدگی و چندساحتی بودن اینترنت دستاوردهای متعددی، از جمله امکان طرح دیدگاه‌های گوناگون و بیان کارکردها، را برای این رسانه به ارمغان آورده است. از میان آثار مثبتی که برای اینترنت برشمرده‌اند می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- فراهم‌سازی امکان گردش آزاد عقاید و رساندن آن به مخاطبان گسترده؛
- کمک به کاهش اختلاف طبقاتی؛
- تضعیف قدرت نخبگان سنتی انحصارگر اطلاعات؛
- ایجاد شکل‌های جدید و جالبی از ارتباط، آسان و مؤثرسازی فعال‌گری شهروندان؛
- ابزاری مهم برای تبادل فوری و رایگان اطلاعات بر فراز سانسور؛
- حمایت‌گر تفکر انتقادی و رویکردهای غیرایدئولوژیک به فرهنگ؛
- تقویت‌کننده فرهنگ غیر تجاری و جمع‌گریز.

۲.۱۰ دیدگاه بدبینانه

افزون بر آثار مثبت یادشده برخی آثار منفی نیز برای اینترنت بیان شده است که از میان آن‌ها می‌توان به این موارد اشاره کرد:

- پرورش نوع جدیدی از فردگرایی افراطی؛
- بدل‌سازی جهان‌بینی‌ها و برتری فرهنگی امریکا به وسیله نخبگان سنتی از طریق اینترنت؛
- تسهیل تجاوز به حریم‌های خصوصی؛
- رشد جوامع کاذب در برابر جامعه واقعی؛
- قیچی کردن شبکه‌های اجتماعی و جداسازی افراد از خانواده و دوستان؛
- جایگزینی خویشاوندی‌های اجتماعی برون‌خط با پیوندهای اجتماعی برخط و ترجیح روابط برخط بر روابط برون‌خط به سبب بهره‌مندی از آزادی و ابتکار عمل بیش‌تر؛

- کاهش سرمایه اجتماعی؛
- گوشه‌گیری و بریدگی از مشارکت‌های محسوس و عینی؛
- تضعیف مسئولیت اجتماعی به علت امکان ابداع هویت‌های گوناگون؛
- درگیر شدن کاربران با محیط برخط به جای تعامل با افراد حقیقی و دگرگونی تعاملات اجتماعی از تعامل انسانی به تعامل با فناوری.

۳.۱۰ دیدگاه واقع‌نگرانه

دیدگاه واقع‌نگرانه اینترنت را نوعی فناوری پیچیده و تناقض‌نما می‌داند که دارای آثار ناهمگون برای کاربران ناهمگون است. به بیان دیگر، این دیدگاه قائل به نوعی رابطه‌ی تعاملی میان نوع استفاده از اینترنت و متغیرهای جمعیت‌شناسی (سن، جنس، تحصیلات، و ...) در تعیین میزان و چگونگی اثرپذیری از اینترنت است.

تغییرات اجتماعی، و به تبع آن فرهنگ، با سطح فناوری موجود در جامعه رابطه‌ی مستقیمی دارند، با این حال تأثیر فناوری همیشه مستقیم نیست و می‌تواند با دیرکرد و غیرمستقیم نیز باشد. به عبارت دیگر، فناوری جدید به‌خودی‌خود منجر به شکل‌گیری نظام‌های سیاسی، باورهای مذهبی، و نگرش‌های اخلاقی جدید نمی‌شود، بلکه در نهادها، هنجارها، و ارزش‌های موجود جامعه تغییر ایجاد می‌کند. بنابراین، در تغییر ارزش‌های دینی هم تأثیر فناوری اینترنت همیشه مستقیم نیست و بیش‌تر تابع نوع استفاده از آن و متغیرهایی چون سن، جنس، تحصیلات، و ... است (کرم‌اللهی، ۱۳۸۷: ۸۴-۸۶).

۱.۱. آسیب‌های فرهنگی اینترنت

پیشرفت‌های جدید در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات پدیدآورده مفاهیم جدیدی چون دهکده جهانی، جامعه اطلاعاتی، جامعه مجازی، و فرهنگ مجازی بوده و پیامدهای عملی کردن این مفاهیم تأثیرات خوب و بد بسیاری بر فرهنگ‌های مختلف گذاشته و آن‌ها را بیش از گذشته در معرض تبادل، درهم آمیختگی، و رویارویی با یک‌دیگر قرار داده است. در دوران کنونی، اگر صدمات فرهنگی ناشی از فناوری اطلاعات، به‌ویژه اینترنت، را زیان‌بارترین، جدی‌ترین، و پیشرفته‌ترین نوع تهاجم فرهنگی بدانیم، سخن به‌گزارف نگفته‌ایم. کسانی که نسبت به اینترنت خوش‌بین‌اند همواره از مزایا و فواید اینترنت داد

سخن داده‌اند و آن را به مثابه ابزاری قدرت‌مند برای تبادل فرهنگی بین کشورها و ملت‌ها می‌بینند؛ اما منتقدان معتقدند که اینترنت چیزی جز ابزار تسلط همه‌جانبه، از جمله سلطه فرهنگی، کشورهای استعمارگر غرب نیست و واژه‌هایی مانند فرهنگ جهانی، فرهنگ دیجیتال، و فرهنگ اینترنتی را با فرهنگ غرب هم‌معنا می‌پندارند. در این میان، گروهی نیز با رویکردی اعتدال‌گرا معتقدند که می‌توان، با حفظ ارزش‌های بنیادی و سنت‌های اصیل، از نوآوری‌ها و فناوری‌های جدید ارتباطی استقبال کرد و آنان را در خدمت فرهنگ به‌کار گرفت (شجاعی، ۱۳۸۷: ۱۳۷).

به نظر می‌رسد که رویکرد اعتدال‌گرا واقع‌گرایانه‌تر و پذیرفتنی‌تر از دو رویکرد قبلی است. اما حرف‌های منتقدان نیز، به‌خصوص اگر به گونه‌ای معتدل‌تر نگاه شود، از واقعیت‌های تلخی حکایت دارند که نباید از آن‌ها غافل ماند. واقعیت این است که هر چند می‌توان از اینترنت در شکل ابزاری برای پیشبرد اهداف فرهنگ بومی و اسلامی استفاده کرد، همچنان که تا کنون کارهای ستودنی در این خصوص انجام شده است، اما امروزه تبلیغات فرهنگ غربی در اینترنت به اندازه‌ای است که گاهی احتمال غلبه و تسلط شکل‌های مختلف آن بر دیگر فرهنگ‌ها چندان دور از انتظار نیست. از این رو، هیچ توجیهی برای ازدست‌دادن فرصت و غفلت از آن‌چه در حال شکل‌گیری است وجود ندارد. با این حال، ممکن است عده‌ای نگرانی دربارهٔ هجوم فرهنگی اینترنتی را تا این اندازه جدی نگیرند و یا اساساً بدان باور نداشته باشند (رفعی‌پور، ۱۳۷۸: ۳۵).

در بررسی آسیب‌های فرهنگی اینترنت، انگیزه‌های نهفته در پشت صحنهٔ اینترنت و اهداف گردانندگان آن اهمیت ویژه‌ای دارد. رویکردی که با عنوان «امپریالیسم فرهنگی»، و یا «امپریالیسم رسانه‌ای»، شهرت دارد از حوزه‌های پژوهشی در این زمینه است و بر اساس آن سلطهٔ فرهنگی (مبادلهٔ یک‌جانبهٔ عناصر و پدیده‌های فرهنگی) از کارکردهای منفی رسانه‌ها است. در میان پژوهش‌گران علوم ارتباطات، که به پژوهش در زمینهٔ رسانه‌های گروهی و سلطهٔ فرهنگی توجه خاصی داشته‌اند، هربرت شیلر (Herbert Schiller) مقام برجسته‌ای دارد و در یکی از مهم‌ترین آثار خود با عنوان *ارتباطات و سلطهٔ فرهنگی* به پیامدهای فرهنگی رسانه‌های گروهی پرداخته است. وی در فصل اول کتاب خود در تعریف امپریالیسم فرهنگی می‌گوید: «واژهٔ امپریالیسم فرهنگی نشان‌دهندهٔ نوعی نفوذ اجتماعی است که از طریق آن کشوری اساس تصورها، ارزش‌ها، معلومات، هنجارها، رفتارها، و سبک زندگی خود را به کشورهای دیگر تحمیل می‌کند» (شجاعی، ۱۳۸۷: ۱۲۵-۱۲۶).

از دیگر آسیب‌های فرهنگی اینترنت غلبه زبان انگلیسی و نبود منابع غنی به زبان‌های دیگر است. از دیدگاه جامعه‌شناسان، زبان مهم‌ترین و اساسی‌ترین نماد فرهنگی یک جامعه است که هم متأثر از سایر نمادهای فرهنگی و هم تأثیرگذار بر آن‌هاست و از این‌رو، زبان هر جامعه دارای فرهنگ خاص آن جامعه است و گسترش زبان یک جامعه به منزله گسترش فرهنگ آن جامعه محسوب می‌شود. با بررسی وضعیت و موقعیت زبان‌های مختلف در اینترنت ملاحظه می‌کنیم که سلطه و غلبه زبان انگلیسی به‌روشنی نمایان و چشم‌گیر است (جهانگیر، ۱۳۸۳: ۴۴).

۱۲. ارزش‌های دینی

ارزش از عناصر برجسته و اثرگذار فرهنگ است و فرهنگ هم‌چون هوایی است که تنفس اجتماعی بدون آن ممکن نخواهد بود. در نگاه جامعه‌شناسان اگر فرهنگ را مجموعه آجرهای بنای اجتماعی بدانیم، ارزش‌ها ملاط آن خواهد بود؛ زیرا اجزا و عناصر فرهنگ به‌طور مستقیم از ارزش‌ها اثر می‌پذیرند و ارزش‌ها باورداشت‌های ریشه‌داری‌اند که هنگام برخورد اعضای جامعه یا گروه با پرسش‌هایی درباره خوبی‌ها و بدی‌ها و امور مطلوب به‌کار می‌آیند (کوهن، ۱۳۷۰: ۴۸)؛ گروه‌های اجتماعی بدون آن‌ها دچار اختلال در گفتار و رفتار اجتماعی می‌شوند و به تعبیر دورکیم «سردرگمی پدید می‌آید». ارزش‌ها چراغ هدایت هنجارند (گفتاری - رفتاری) و بدون آن‌ها جوامع توان شکل‌گیری و انسجام ندارند. بدیهی است اگر ارزش‌های دینی بر جوامع حاکم باشند موجب استحکام و استمرار زندگی اجتماعی اعضای آن جوامع خواهند شد. ارزش‌های دینی، چون مبتنی بر وحی‌اند و در ذات خدا و اراده‌اش تغییر و تبدیل راه ندارد، باثبات و تغییرناپذیرند. در مقابل، ارزش‌های اجتماعی ثبات و دوام کافی ندارند و، به علت اتکا بر پذیرش اکثریت غالب افراد جامعه، همواره در معرض دگرگونی‌اند؛ زیرا با تغییر خواسته‌های افراد ارزش‌ها به‌تدریج خود را از دست خواهد داد و دیگر ارزش‌ها جایگزین آن می‌شوند.

دینی‌بودن ارزش‌ها، هنگامی که بیش‌تر افراد جامعه ارزش‌های دینی را پذیرفته‌اند و رفتار و کارهای آن‌ها بر پایه این ارزش‌ها شکل گرفته باشد، منافاتی با اجتماعی شدن آن‌ها ندارد. این ارزش‌های اجتماعی، که رنگی دینی دارند، دارای ثبات و دوامند؛ ولی هر ارزش اجتماعی نمی‌تواند در شکل ارزش‌های دینی کارایی داشته باشد و افراد اجتماع را آسوده‌خاطر سازد، زیرا در ارزش‌های اجتماعی خواسته گروه غالب ملاک است. در

ارزش‌های دینی انسانیت ملاک است و در فرهنگ دینی افراد از حقوق اجتماعی یک‌سانی برخوردارند، از این‌روست که اجتماع دینی پایدارتر است. البته اجتماعی که فقط نام دین را یدک نکشد و دین و ارزش‌های دینی به‌خوبی و بدون تبعیض در آن اجرا شود. به این ترتیب، ارزش‌های دینی برای جوامع انسانی امری حیاتی و ضروری است و به‌طور بدیهی احیای این ارزش‌ها سبب بالندگی جوامع و نشاط‌آفرینی در زندگی اجتماعی افراد آن جوامع خواهد بود (حسینی، ۱۳۹۰: ۱۱۹).

۱.۳. آسیب‌های فرهنگی اینترنت در تغییر ارزش‌های دینی

۱.۱۳. کم‌رنگ شدن ارزش‌های مرفقی

هر جامعه صاحب ارزش‌هایی است که از فرهنگ آن ناشی می‌شود، ولی برخی از ارزش‌های مرفقی در جوامع، به موجب تأثیر از فرهنگ بی‌بندوبار و اباحه‌گر غرب، در حال کم‌رنگ شدن هستند، ارزش‌هایی چون: حیا و عفت زن، اهمیت داشتن شخصیت انسان و نه جنسیتش، و قبح عریان‌نمایی بدن. دین چابنر (Dean Schabner) در مقاله‌ای چنین پیامدهایی را ناشی از رواج اباحه‌گری جنسی و هرزه‌نگاری می‌داند و می‌گوید:

مطالعات دقیق و گسترده‌ای در طول این سال‌ها در این‌باره صورت نگرفته است، ولی روان‌شناسان شبکه‌ای.بی.سی. نیوز بر اساس تجربه‌های خود در مواردی که با کودکان سروکار داشته‌اند، بر این باورند پسرانی که با تصاویر خشونت‌آمیز و مستهجن روبه‌رو بوده‌اند، انگیزه‌های بوالهوسانه‌ای در برابر دختران دارند. با این حال، دختران نیز به این‌گونه خواسته‌های پسران پاسخ مثبتی نشان می‌دهند (۱۳۸۳: ۳۶).

در نتیجه رواج بوالهوسی است که فرستادن تصاویر مستهجن در میان جوامع اسلامی رشد می‌یابد، روابط آزاد دختر و پسر ترویج می‌شود، کم‌پوشی و عریان‌ی در مهمانی‌ها و عروسی‌ها به‌ویژه در میان جوانان گسترش می‌یابد، و درنهایت قبح برخی کارها، که سازنده ارتباطی سالم و مفید در میان افراد جامعه است، از بین می‌رود. همین وضعیت در گذر زمان به رشد انجام کارهای خلاف اخلاق متعالی و ارزش‌های دینی و حتی ارتکاب به برخی جرم‌ها منتهی خواهد شد.

۲.۱۳. تضعیف فرهنگ‌های کم‌حضور

تأثیرپذیری جدی از هر نوع عرضه گسترده‌ای از ویژگی‌های فضای مجازی است. گرچه

این فضا گذرگاه و بستر عرضه فرهنگ‌های گوناگون است، اما فقط آن فرهنگی پیش‌تاز خواهد بود که حضور پررنگ‌تر و گسترده‌تری داشته باشد. حقیقت این است که فرهنگ بی‌بندوبار غرب در سراسر فضای مجازی سایه گسترانده و حکومت زبان انگلیسی موجب شده است که کاربران حاضر در فضای مجازی، ضمن درگیری با زبان انگلیسی حاکم، از زبان ملی خود دور شوند. این وضعیت به صورت طبیعی موجب سیطره فرهنگ غرب بر جوامع گوناگون، به‌ویژه جوامع اسلامی، می‌شود. بدین‌وسیله ارزش‌ها، روش‌ها، و هویت‌های مطلوب فرهنگ غربی به جوامع تزریق می‌شود و فرایند دگرگونی عناصر فرهنگی سرعت می‌گیرد (طارمی، ۱۳۸۷: ۳۲).

۳.۱۳ تضعیف باورهای مذهبی و گسترش شبهه‌های فکری

تضعیف اعتقادات و گسترش شبهه‌های فکری از سازوکارهای تغییر ارزش‌های دینی است. فضای مجازی همانند چاقویی دولبه است که می‌تواند در خدمت ما باشد، ولی هجمه و تنوع و گسترش فرهنگ مهاجم غربی به اندازه‌ای است که، در شرایط کنونی، کوشش‌های مدافعان فرهنگی مسلمان را بسیار کم‌اثر می‌نماید، به‌ویژه این‌که مدیریت اصلی اطلاعات نیز در دست غربیان است. آن‌ها می‌کوشند با طرح و نشر دادن انواع شبهه‌ها موجب سست شدن باورها و عقاید کاربران شوند (همان).

۴.۱۳ رواج سطحی‌نگری فکری

آزادی بیان، و طرح اندیشه‌های متضاد در فضای مجازی، از اهداف اولیه چنین فضایی است، ولی چنان‌چه اندیشه‌ای بدون بنیان و اساس معتبر در این فضا مطرح شود، ثمره آن انباشته شدن شبهه‌های بسیاری است که توان بررسی و نقد و تحلیل همه آن‌ها از عهده مخاطبان بیرون است. بدین‌سبب، کاربران بدون بررسی و تحقیق از آن متأثر می‌شوند. در نتیجه، روحیه حق‌پذیری کاربران، به‌ویژه جوانان، به سطحی‌نگری در پذیرش اندیشه‌های نوظهور بدل خواهد شد (حسینی، ۱۳۹۰: ۱۳۱).

۵.۱۳ ایجاد سردرگمی

انباشت اطلاعات خوب و بد گزینش اطلاعات درست را دشوار می‌کند و طرح نامحدود و طبقه‌بندی‌نشده آن موجب سردرگمی کسانی خواهد شد که در تحلیل اندیشه‌ها دچار

ضعف‌اند. از این‌رو، ضروری است پیش از هر چیز کاربری درست و طبقه‌بندی‌شده این فضا را به کاربران بیاموزیم (همان).

۶.۱۳ گسترش اباحه‌گری

حفظ حرمت قوانین اجتماعی و رعایت آموزه‌های اخلاقی از ریشه‌ای‌ترین اصول هر فرهنگ است. بدیهی است گسترش اباحه‌گری در فضای مجازی سرانجام بر میزان خودداری افراد جامعه از ارتکاب کارهای غیراخلاقی و ناهنجار در فضای جامعه اثر خواهد گذاشت. منشأ برخی از کارهای خلاف اخلاق در سطح جامعه مباح‌شدن آن در فضای مجازی است.

۷.۱۳ گسترش محصولات فرهنگی فرهنگ‌های منحن

مهم‌ترین محصولات فرهنگی اعم از فیلم، عکس، متن، و بازی‌های رایانه‌ای و اینترنتی را غرب، و گاه شرق، تولید و سپس در فضای مجازی تبلیغ و توزیع می‌کند. بدین‌سان، یکی از خطرهای ناشی از فضای مجازی متوجه کشورهایی است که فرهنگ‌های متضاد با فرهنگ حاکم بر فضای اینترنت دارند (حسینی، ۱۳۹۰: ۱۳۲-۱۳۳).

۱۴. نتیجه‌گیری

از مجموع مطالب بیان‌شده می‌توان به این نتیجه رسید که فناوری اطلاعات و ارتباطات، علاوه بر تأثیرگذاری فرهنگی بر جوامع، قابلیت ایجاد تغییرات فرهنگی را نیز دارد؛ اما اغلب، به سبب ثبات در فرهنگ جوامع و تغییر تدریجی، تکنولوژی‌های جدید، ضمن سازگاری با فرهنگ جامعه، در مواقعی به مثابه پشتیبان الگوهای رفتاری آن جامعه عمل می‌کنند.

فناوری‌های نوین ارتباطی هرگز دارای بار خنثی نیستند، بلکه جزئی از فرهنگ‌اند و در بستری فرهنگی ایجاد می‌شوند. به‌طور کلی فناوری‌های نوین ارتباطی پیام‌های گوناگونی دارند که به‌نظر می‌رسد مهم‌ترین آن‌ها در حوزه فرهنگ تجلی می‌یابد.

هر نوع ارتباط و مبادله اطلاعات بین دو نفر تابع عوامل فرهنگی است و باعث می‌شود درک و دریافتی خاص از آن اطلاعات مبادله‌شده در ذهن گیرنده به‌وجود آید. فرهنگ است که زبان مشترک برای درک متقابل در انواع مبادلات اطلاعات را تعیین می‌کند و اساساً امکانات برقراری ارتباط و گفت‌وگو را فراهم می‌آورد.

تصمیم‌گیری در حوزه فناوری اطلاعات و به‌کارگیری سخت‌افزار و نرم‌افزارهای آن نیازمند شناسایی بسترهای فرهنگی، تعریف پاره‌ای روابط و فرایندهای جدید، و گنجانیدن ابزارهای نوین در مجموعه‌ای است، که با شناخت کافی، نیاز به تحول را از درون احساس کرده است.

اینترنت به مثابه مهم‌ترین ابزار نوین ارتباطی یک فناوری ماهیتاً فرهنگی است، زیرا ابزاری برای تولید، بازتولید، و اشاعه نمادها و معانی است که بی‌واسطه با حوزه فرهنگ مرتبط است و بر آن تأثیر می‌گذارد.

می‌توان گفت اینترنت بسیاری از عرصه‌های زندگی را درنوردیده و قابلیت‌ها و ظرفیت‌های آن چنان گسترده بوده که شگفتی بسیاری را برانگیخته است. با وجود همه ظرفیت‌ها و قابلیت‌های این فناوری نوین نباید آسیب‌ها و تحولاتی که به‌وجود آورده است را از نظر دور داشت. اینترنت می‌تواند باعث تضعیف برخی ارزش‌های سنتی و دینی نیز بشود، چرا که کاربران در این فضا مستقیماً درباره ارزش‌ها و معانی‌شان گفت‌وگو می‌کنند و در این فرایند، ضمن خلق ارزش‌ها و معانی جدید، ارزش‌های گذشته به‌چالش کشیده و یا بازتولید می‌شوند.

پی‌نوشت

1. ICT: Information & Communication Technology

منابع

- بهرامپور، شعبانعلی (۱۳۸۹). «ایران امروز فرهنگ و فناوری‌های نوین»، *صدای جمهوری اسلامی ایران*، س ۸، ش ۵۰.
- بهنامی، ژوزف (۱۳۸۳). «فناوری و فرهنگ»، *تدبیر*، ش ۱۵۰.
- بین، کیت و دیانا هولمز (۱۳۷۷). *آشنایی با فناوری اطلاعات*، ترجمه مجید آذرخش و جعفر مهرداد، تهران: سمت.
- پاستر، مارک (۱۳۷۷). *عصر دوم رسانه‌ها*، ترجمه غلامحسین صالحیار، تهران: مؤسسه ایران.
- پایا، علی (۱۳۸۸). *فناوری‌های نو و فرهنگ*، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- پورممتاز، علیرضا (۱۳۸۲). «فناوری‌های اطلاعات و فرهنگ»، *کتاب ماه کلیات*، ش ۲۲.
- جهانگرد، نصرالله (۱۳۸۱). «فناوری اطلاعات و ارتباطات»، *فرهنگ عمومی*، ش ۳۲.
- جهانگیر، عیسی (۱۳۸۳). «آسیب‌های فرهنگی و پژوهشی اینترنت»، *رهاورد نور*، ش ۸.

- چابنر، دین (۱۳۸۳). «مستهجن‌نگاری در اینترنت و تأثیر آن بر نوجوانان»، فلسفه، کلام و عرفان (سیاحت غرب)، ش ۱۲.
- حسین‌پور، جعفر (۱۳۸۴). «تأثیر فناوری اطلاعات بر فرهنگ سازمانی»، دانش انتظامی، س ۷، ش ۳.
- حسینی، عباس (۱۳۹۰). «نقش اینترنت در تغییر ارزش‌های دینی»، دین و رسانه، س ۹، ش ۴.
- خانی جزنی، جمال (۱۳۸۸). «تأثیر متقابل فرهنگ و فناوری، تهران: پازنگ خودرو.
- رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۱). «تأثیر اینترنت به عنوان ابزار مهم ارتباطی بر فرهنگ»، فرهنگ قومس، س ۶، ش ۱۹.
- رفیع‌پور، فرامرز (۱۳۷۸). «وسایل ارتباط جمعی و تغییر ارزش‌ها، تهران: کتاب فرا.
- شجاعی، محمدصادق (۱۳۸۷). «روان‌شناسی و آسیب‌شناسی اینترنت»، روان‌شناسی در تعامل با دین، س ۱، ش ۱.
- طارمی، محمدحسین (۱۳۸۷). «فضای سایبر؛ آسیب‌ها و مخاطرات»، رهاورد نور، ش ۲۲.
- فایضی، علیرضا (۱۳۸۵). «تأثیر فناوری‌های نوین ارتباطی (به‌ویژه اینترنت) بر تحول هویت فردی و گروهی»، کیهان، ش ۱۸۷۵۰.
- فرهنگ فناوری اطلاعات و ارتباطات (۱۳۸۶). تهران: مؤسسه تحقیقات و توسعه علوم انسانی.
- کرم‌اللهی، نعمت‌الله (۱۳۸۷). «بررسی رابطه استفاده از اینترنت با دینداری کاربران»، مطالعات فرهنگی اجتماعی، ش ۱.
- مزرعی جوشری، سحر (۱۳۸۸). «بررسی جامعه‌شناختی تقابل بین فرهنگ و فناوری نوین ارتباطی (تلفن همراه و اینترنت)»، کتاب ماه علوم اجتماعی، ش ۲۴.